

Vyjednávání hranic, utváření nových prostorů

Marcela Linková a Alice Červinková

Vydání této publikace je inspirované příspěvky, které zazněly na mezinárodní historicky orientované konferenci Women Scholars and Institutions, kterou v červnu 2003 zorganizovalo Výzkumné centrum pro dějiny vědy a Commission Women in Science of the International Union of History and Philosophy of Science. Národní kontaktní centrum – ženy a věda Sociologického ústavu AV ČR zorganizovalo v rámci této konference sekci nazvanou Gendered Knowledge: the Reshaping of 'Normal' Science. Tato publikace je výsledkem následné spolupráce panelistek a organizátorek sekce a zároveň vychází z koncepce centra. Ve své práci, ve které se zaměřujeme na podporu žen ve vědě, se kontinuálně setkáváme s tím, že toto téma nelze omezit na prosté počty zastoupení žen ve vědeckých institucích a aktivitami na jejich zvýšení. Jde o téma daleko komplexnější, jež odráží celkové nastavení a východiska vědeckých institucí, vědecké praxe a excellence.

V diskusi, která se v sekci rozvinula, se střetávaly různé koncepce objektivity, identity vědouceho subjektu a jeho utváření i různé názory na další vývoj v této oblasti. Otázka, jak postupovat dále, poměrně dobře rozkryla rozdíl mezi těmi, které se spíše klonily k tzv. feministickému empirismu a propagovaly myšlenku objektivity, která je externě definována a která by v rámci feministických epistemologií mohla být vnímána jako objektivismus, a těmi, které zastávaly spíše feministickou teorii stanoviska a ukotvený subjekt. V otázce po možnostech jak situaci, která byla z genderového hlediska popsána i analyzována, změnit, se projevil střet epistemologických konceptů a převládající vědecké praxe výzkumných institucí. Jak je vůbec možné nastavení produkce vědeckého poznání změnit, pokud jsme již vždy jako vědoucí subjekty ukotveny v určitém prostoru, čase, kulturním kontextu, máme různé osobní zkušenosti a byly jsme jako vědkyně socializovány v rámci stávajících vědeckých institucí?

Není snad až tak překvapivé, že se odpovědi soustředily spíše na rovinu jednání konkrétních vědců a vědkyň a jejich odpovědnost, případně na síťování, sdílení zkušeností, práci se studenty a studentkami, tedy na aktivity nestrukturální.

Tázání po tom, jak dosáhnout změny ve stávajících podmínkách mocenského nastavení ve vědě, byla původním impulsem k tomu, že jsme otázku konstruování a produkce vědění z genderového hlediska zahrnuly do koncepce naší práce. Z našeho hlediska se totiž stále více začalo potvrdovat, že aktivismus a praktická pomoc, které Národní kontaktní centrum – ženy a věda poskytuje, je velice silně ukotven v teoretických otázkách, které si klade feministická kritika vědy a feministické epistemologie.

Otázka, jak provádět genderový mainstreaming a dosahovat genderové rovnosti ve vědě a výzkumu, se ukázala jako neoddělitelná nejen od teoretického zkoumání toto, jak se produkuje a reprodukuje znalost a mocenské vztahy ve vědě a výzkumu a jak dochází k utváření genderové identity vědkyň a vědců ve vědeckých institucích, ale i toho, jak se konstruuje genderový mainstreaming¹ a politiky rovných příležitostí jako takové.

Stále zřetelněji dnes začíná docházet k tomu, že gender mainstreaming a politiky rovných příležitostí jsou implementovány s explicitním podtextem využití lidských zdrojů a potencionálních ztrát pro společnost/ekonomiku/vědu, pokud nebudou využity ženské talenty. Z našeho pohledu představuje koncept genderového mainstreamingu velice obtížně řešitelný rébus. Na jednu stranu je tato rétorika v současné době zřejmě jediná, která je přijatelná pro politické špičky a management institucí, a proto ji část feministických teoretiček i aktivistek vnímá jako důležitou součást emancipace v tom smyslu, že jde o jediný prostředek, kterým proniknout do mocenských vazeb a začít je měnit zevnitř. Na druhou stranu je tento koncept z feministických pozic problematizován jednak kvůli výše zmíněné rétorice, která neutralizuje postavení žen ve společnosti a pak také proto, že (z pozice poststrukturalistického feminismu) reprodukuje stávající genderové uspořádání. Carney [2003] hledá vysvětlení tohoto rozporu v problematické komunikaci mezi feminismem a mainstreamovou politikou, která vychází z jejich odlišného kulturního zázemí. Vypadá to, jakoby aktéři obou stran rezignovali na přibližování svých dvou jazyků a vyjednávání o společném smyslu. Feministická východiska a s nimi i jazyk se z praxe gender mainstreamingu vytratil a pro jeho prozazení byl nalezen neutrální jazyk nového managementu.

Na postavení žen ve vědě se můžeme podívat i jako na postavení marginalizované skupiny, která je pro začlenění do stávajících mocenských struktur nucena vyvíjet strategie, jak vyjednat vlastní pozici. Nicky LeFeuvre [2000] rozlišuje čtyři takové strategie: první z nich je strategie tzv. feminitude, která je založena na esencialistickém předpokladu přirozené odlišnosti mužů a žen. Argumenty pro vyšší zastoupení žen ve vědě v rámci této strategie potom zdůrazňují jiné, speciální vlastnosti a dovednosti žen. Pokud se tedy budou ženy ve větší míře účastnit produkce vědění, povede to k tomu, že vědecké prostředí vstřebá tyto jiné vlastnosti a přístupy a bude na nich stavět. Tento přístup je implicitní právě ve výše zmiňovaných politikách genderového mainstreamingu.

Druhou strategií je tzv. přijímání maskulinního způsobu dělání vědy (tzv. surrogate maleness), kdy se vědkyně asimilují do stávajícího kontextu a přebírají jeho hodnoty. Stávají se tedy stejnými „strážci bran“ (gatekeepers) jako stávající mocenská centra. Třetím přístupem je patriarchální přístup, který tvrdí, že mocenská nadvláda mužů nad ženami je faktem, a tudíž jakékoli snahy o zlepšení postavení žen ve vědě je kontra-produktivní, neboť zvýšení počtu žen dle teorie deprofesionalizace povede pouze ke snížení prestiže takové oblasti, odlivu mužů z ní a poklesu platového ohodnocení. Poslední strategie je strategie genderové subverze, která vychází z sociálně-konstruktivistického předpokladu, že gender je historicky situovaný proces a ne vlastnost či role, a pokud stávající genderový systém nepřikládá sociálně konstruovaným maskulinním a femininním vlastnostem a motivacím stejnou hodnotu, potom jakékoli pokusy o změnu, jež zdůrazňují rozdíly mezi pohlavími a zároveň se snaží o dosažení rovnosti, jsou odsouzeny k neúspěchu, protože vždy pouze upevní stávající genderový systém (což ostatně rétorika genderového mainstreamingu dělá).

Snaha o změnu tedy musí být dle této strategie vždy založena na kritické dekonstrukci binárních rozdílů mezi muži a ženami.

Je nutné si ovšem uvědomit, že odmítnutí rétoriky lidských zdrojů a zdůrazňování diskriminace žen, institucionálních a strukturálních bariér a ženských práv je stále kontra-produktivní, neboť tento diskurz není součástí stávajícího mocenského centra. Přestože jde tedy o rétoriku feministicky informovanou a s větším iniciálním potenciálem pro změnu, její neustálá bagatelizace a zdůrazňování, že rovnoprávnosti mezi muži a ženami v našem kulturním kontextu již bylo dosaženo, ji odsunuje na periferii politického zájmu. Není nutno zdůrazňovat, že strach ze změny statu quo, který tento přístup inherentně obsahuje, je součástí jeho odmítání.

Na institucionální i teoretické úrovni došlo k tomu, že se začaly rozlišovat tři aspekty problému ženy a věda: věda pro ženy, věda o ženách a ženy ve vědě. Tyto tři přístupy kladou důraz na různé oblasti a z toho důvodu je jejich akceptace širší (odbornou) veřejností rozdílná. Slovy Bruno Latoura [1987] tyto tři problémové oblasti otevírají „černé skříňky“, otázky, které dnes již při produkci vědění bereme za dané, které nejsou obecnou vědeckou obcí problematizovány při hledání odpovědí na nové výzkumné otázky.

První takovou skříňkou je zastoupení žen ve vědě. Přestože tento problém není snadné vyřešit a některá navrhovaná opatření jako procentuální kvóty či cíle jsou značně kontroverzní, jde o oblast, která je nejméně problematická. Domníváme se, že to lze přičíst kvantifikovatelnosti problému nízkého zastoupení žen. Statistické údaje prokazatelně ukazují, že zastoupení žen ve vědě je stále velice nízké, i když ve většině členských států EU i nových členů je počet studentek na bakalářské i magisterské úrovni vyšší než počet mužů. Čím tedy to, že ženy nedosahují nejvyšších pozic a titulu profesorky ve větších počtech? Co je ovšem na stávajících snahách zvýšit zastoupení žen v různých decizních orgánech problematické je fakt, že naprosto vyhýbají zkoumání stávajících strukturálních uspořádání. Předpokládá se, že pokud se změní podmínky pro ženy ve vědě, jejich počet se zvýší. Taková předpokládaná změna podmínek je ovšem nesmyslná, neboť se znovu soustřeďuje pouze na ženy a jejich „problém“ bez jakékoli snahy redefinovat a rekonceptualizovat hodnoty, na jejichž základě je věda organizovaná.

Feministická zkoumání poukazují na různé důvody nízkého zastoupení žen ve vědě. Jedním z nich jsou strukturální bariéry, se kterými se ženy potýkají v souvislosti s nastavením vědecké kariéry na základě mýtu nepřerušené, jednostranně orientované vědecké kariéry, která je nevyhovující pro sociální zkušenost žen z hlediska nerovného rozdělení rolí v domácí sféře a v péči o dítě (tzv. gender kontrakt). Oponenti tohoto přístupu (a často i samy ženy vědkyně) argumentují, že jde o svobodnou volbu žen, o individuální rozhodnutí. Použitím rétoriky osobního rozhodnutí tak zastírají strukturální zakotvení jednoho typu sociální zkušenosti a vyloučení jiného a přesouvají s tím spojenou diskriminaci a znevýhodnění mimo rámec uvažování o strukturálních příčinách diskriminace žen ve vědě. To pochopitelně znemožňuje systematické zkoumání projevu tohoto typu znevýhodnění v institucích a změnu situace.

Tento problém výmluvně dokresluje výpovědi, které centrum získalo od účastnic workshopu na téma Věda o ženách, pro ženy a s ženami, který v roce 2002 uspořádal Sociologický ústav AV ČR. Mateřství je pro ně překážka v práci ne kvůli tomu, že by je omezovala ve vědeckých výkonech, ale protože snižuje jejich kvalifikaci v očích okolí.

Nejvhodnější je o rodině vůbec nemluvit, dělat, že není, a pracovat víc než ostatní, abych nezavdala příčinu ke kritice. Zejména se snažit chybět ještě méně než ostatní, protože největší prohřešek jsou nemocné děti. Co se týká podpory a vedení se strany starších kolegů a kolegyně – neexistuje. Situace jde tak daleko, že se cítím absolutně přetížena a uvažuji o odchodu.

[účastnice workshopu]

První střet, kde šlo o stereotypy, jsem vlastně zažila až v 1977, ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí. První setkání s tím, že mě někdo vnímá jako ženu. Tam jsem v práci naopak dost narazila. Absolutně mě to iritovalo, zarazilo a cítila jsem to jako nespravedlnost. Nejčastější stereotyp byl, že se předpokládalo, že když mám děti, tak méně času věnuji práci. To mě v tu chvíli dost mrzelo, protože ostatní kolegové pracovali mnohem méně. Došla jsem až k tomu, že jsem nic svému okolí nesdělovala o rodině, uvědomila jsem si, že moje sebeochrana šla tak daleko, že sebemenší potíží nesmím v práci sdělovat. To vedlo k naprostému uzavření, soukromí jsem si nechala jen pro své přátele. Ten stereotyp byl proti mně velmi uplatňován, protože jsem byla jediná v oddělení, kdo měl děti. Pak už tam byli jen bezdětní a starší lidé..

[rozhovor poskytnutý Národnímu kontaktnímu centru – ženy a věda v rámci projektu Žena měsíce]

Vědkyně se často s tímto problémem nějak vypořádají, ale vždy na individuální úrovni. Z makroúrovně se tedy jedná o neidentifikované problémy, protože jsou řešeny z hlediska jednotlivých biografí, kde často nebyvají problematizovány. Zřejmě proto, že vědecká kariéra není typicky ženskou kariérou, ženy její volbou překračují hranice – ocitají se na poměrně nejisté půdě, kde se setkávají s problémy, jež pramení z genderové socializace a, co je ještě důležitější, ze strukturálních předpojatostí spojených s femininitou. Z tohoto důvodu často přijímají jiné, institucionálně přijatelnější způsoby chování.

Dalším důvodem je teorie homosociability² lidských organizací a existence tzv. old boys' networks. Různé zahraniční výzkumy prokázaly, že tendence jednotlivců vybírat si do svých pracovních a výzkumných týmů „podobné“ typy lidí, je vysoká.³ V institucích, kde je zastoupení žen marginální a nemají rozhodovací pravomoci v případech přijímání nových členů a členek kolektivu, dochází k tomu, že se upevňuje homogenita kolektivu i ve výběrových řízeních. S tím se pojí i to, že v okamžiku, kdy se otevře výzkumná pozice, se tato informace často diseminuje neformálními kanály ještě před tím, než se vůbec objeví formální informace (např. výběrové řízení). Tímto způsobem, na základě přátelských vazeb, se uvolněné pozice často obsazují.⁴

Homosociabilita i předsudky týkající se schopností žen ve vědě velice jasně ilustruje výzkum provedený dvěma švédskými výzkumnicemi. Christine Wenneras a Agnes Wold ve své stati „Nepotism and Sexism in Peer Review“ publikované v roce 1997 v časopise Nature prezentují výsledky výběrového řízení na post-doktorandské fellowshipy ve Švédské radě pro lékařský výzkum (Swedish Medical Research Council). Jejich výzkum jednoznačně prokázal vliv pohlaví v tom smyslu, že aby uchazečky získaly stejné bodové hodnocení jako jejich mužské protějšky, musely publikovat 2,5 více v prestižních publikacích typu Nature či Science.⁵

Další černou skříňkou je historická konstrukce vědy, včetně výzkumů o ženách, jež sloužily a slouží k posílení tradičních stereotypů o ženách. Tato oblast spadá do kategorie věda o ženách. Žijeme v genderově polarizované společnosti, která mužům a ženám přisuzuje různé vlastnosti, schopnosti, dovednosti a hodnotové a morální systémy, které jsou často vysvětlovány biologicky, zejména na základě reprodukční schopnosti žen. Jak dokládají různé feministické myslitelky, značná část výzkumů, jež se zaměřuje na popis rozdílů mezi pohlavími, slouží pouze k upevnění vnímání těchto rozdílů a hierarchie mezi pohlavími. Jak říká Alessandra Tanesini v souvislosti s výzkumy o rozdílné mozkové kapacitě a inteligenci mužů a žen, „otázka, na níž se tato oblasti biologie pokouší odpovědět, je myslitelná pouze ve společnosti, ve které se muži považují za inteligentnější než ženy...taková otázka by byla naprosto nesmyslná v kultuře, kde by byla „intelligence“ chápána jako termín, jež by zastřešoval různé schopnosti, kterými v různých mírách jedinci disponují“ [Tanesini 1999: 67]. Sandra Harding v této souvislosti zase hovoří o tom, že pokud byl v historii někdo, kdo se snažil ustavit rozdíl mezi pohlavími v rámci svého druhu a příbuznosti mužského pohlaví se samci a ženského pohlaví se samice zvířecích druhů, pak to byli muži [Harding 1986].

Pokud se ale podíváme na výsledky historických bádání o vědě, uvidíme, že „vědecké“ názory na ženy, jejich biologii a potažmo tedy omezení žen z hlediska reprodukce jsou z pohledu dnešních obecně přijímaných standardů na vědeckost poznání a objektivitu naprosto nevědecké. Jak ukazuje Tinková [2003], „vědecké“ publikace o jinakosti žen z konce 18. století a počátku 19. století jsou často pouhým výčtem genderových stereotypů, předsudků a názorů mužů, kteří ranou vědu utvářeli. Nejsou opřena o žádná šetření, výzkumy či měření, jsou to pouhá konstatování či zbožná přání svých autorů. S těmito předsudky ovšem žijeme dodnes a nezdá se, že právě tyto „autority“ jsou citovány jako základ dnešních argumentů. Feministická historie vědy tedy jasně ukazuje, že naše předpoklady o tom, jaké ženy a muži jsou, jsou založeny čistě na tom, že neexistovaly dostatečně silné konkurenční teorie a lze předpokládat, že kvůli nemožnosti žen pronikat na vysoké školy a do výzkumných prostorů až do počátku 20. století a často i později, jsou dílem mužů, kteří vědu utvářeli a výslednicí konzervativních sociálních sil, které se snažily o pevně a jasně dané společenské uspořádání po období evropských revolucí [Keller 1985].

S touto oblastí je úzce spojena sama produkce vědění a hodnoty, na kterých stojí. Feministické epistemologie v posledních třiceti letech poukazují na hodnoty a předsudky, na jejichž základě byla utvářena věda a všechny vycházejí z předpokladu, že naše znalost je vždy situovaná. Této oblasti se z různých hledisek věnují všechny příspěvky v tomto sborníku. Tato zkoumání ukazují, že hodnoty, na kterých věda stojí – tj. objektivita, racionalita, nezúčastněný a indiferentní vědoucí subjekt – jsou hodnoty, které naše společnost pojí s maskulinitou, a tudíž že a priori vylučují ženy z pozice vědoucího, neboť ženy jsou definovány v opozici k maskulinitě, jako „jiné“. Přestože se v tomto směru bádání vyskytují i názorové proudy, které tvrdí, že ženské poznání je a priori lepší v důsledku jejich pozice na periferii⁶, další proudy se spíše soustřeďují na demaskování předsudků a předpokladů, které produkci vědění ovlivňují. Feministická teorie stanoviska například ukazuje, že neexistuje žádná objektivní a neutrální pozice, ze které by bylo možné něco tvrdit, že vědění není produkováno v sociálním a hodnotovém vakuu, a zkoumá, jak se historicky utváří privilegovaná pozice. Její zástupkyně se snaží o vytvoření sociálně situovaných perspektiv, které budou mít epistemické privilegium něco tvrdit a které budou mít epistemickou autoritu. Postmoderní feministické epistemologie vycházejí z jiných pozic, nicméně se s feministickou teorií stanoviska shodují na výše uvedené premise. Postmoderní kritika vědy se soustřeďuje na otázky jazyka a myšlenkových systémů. Tvrdí, že realita a naše poznání jsou diskursivně utvářeny, tudíž že nejsme schopni věci uchopovat samy o sobě, ale pouze

skrze koncepty vyjadřované slovně v rámci diskurzu. Lingvistické znaky nejsou referenční, tj. neodkazují k věcem samým o sobě, ale reflexivní, tj. svoje významy získávají v interakci s jinými znaky v rámci diskurzu. Otázky moci jsou pro postmoderní kritiku vědy naprosto zásadní, neboť možnost proniknout do diskursivního pole, možnost být vyjádřen na konceptuální rovině, jsou klíčové pro myšlenkovou změnu. Oba přístupy spojuje vědomí nutnosti neustálého vyjednávání znalosti a postupů produkce vědění a důraz tedy kladou na proces produkce vědění než na samotné výsledky poznání.

Oblast věda o ženách a zkoumání na poli feministických epistemologií vede k poslední černé skříňce, jíž je věda pro ženy. Různé studie, jež zkoumají integraci genderové dimenze do výzkumných projektů, ukazují, jak jsou výzkumné projekty z genderového hlediska problematické, a to jak v kontextu ospravedlnění tak v kontextu objevu. Na úrovni kontextu ospravedlnění docházelo k tomu, že s mužskou zkušeností je zacházeno jako s normou a ženská zkušenost není nezahrnuta vůbec (např. v medicínském výzkumu byly často kontrolním vzorkem pouze mužské populace, přestože výsledky byly potom aplikovány jak na ženy tak muže přesto, že dopad na ženy nebyl zkoumán.). V kontextu objevu jsou problematické definice toho, která výzkumná témata jsou relevantní. Oblast „věda pro ženy“ tedy obrací pozornost k oblastem, jež byly výzkumně marginalizovány, neboť nebyly vnímány jako relevantní či důležité. Identifikuje oblasti, že jsou klíčové pro ženskou sociální zkušenost, a prosazují je jako relevantní výzkumné otázky.

Všechny tyto tři oblasti feministického zkoumání vědy jsou naprosto zásadní v tom smyslu, že odkrývají mocenské ambice, struktury poznání a institucionalizace vědění. Svádějí nás na začátek tohoto úvodu, na otázku, jak dosáhnout změny. V menší či větší míře byly v různých zemích popsány překážky a předsudky, se kterými se ženy ve vědě potýkají, a byly odhaleny mechanismy marginalizace i produkce vědění. Co je ovšem stále zřejmé je, že se těmito kritikám v plně síle nepodařilo proniknout do mocenského centra, do dominantního diskursivního pole, v jehož rámci se účastníme produkce vědění. Tím se tedy odhaluje i angažovanost těchto typů zkoumání, což vede k jejich bagatelizaci či odsudku, že jsou nevědecké. Ukazují tak, jak z genderového hlediska dochází k marginalizaci žen ve vědě, jejich vědeckých výsledků a jiných typů znalosti. V tomto směru fungují jako silně kritické nástroje, které podkopávají pozice dominantních epistemologických pozic založených na konceptech, jejichž kritice je tato publikace věnována.

Název publikace *Myšlení hranic* jsme zvolili ne proto, že by odkazoval na hranice toho, kam až mohou lidské myšlenky plout, ale spíše k bariérám, hranicím toho, co se stává přijatou a přijatelnou znalostí. Hranice nejsou pevně dané v tom smyslu, že bychom se u nich mohli setkat, nezaujatě je pozorovat, že by existovaly nezávisle na nás, ale tyto hranice vytváříme. Uvažovat o tom, jak se konstruují hranice přijatelnosti, není možné, pokud budeme předpokládat, že věda se děje v neutrálním, hodnotově indiferentním prostředí.

Rozdělení genderové roviny vědeckého poznání je pomůckou, nástrojem pro nahlédnutí do této problematiky, příběh vztahu žen a vědy by bylo možné psát různými způsoby. Jak už jsme naznačily výše, nejvíc přijatelnou oblastí pro diskusi je problematika nízkého zastoupení žen ve vědě. Kvantifikovatelnost této problematiky, spolu se rostoucí politickou vůlí řešit rovné příležitosti žen a mužů na trhu práce, umožňuje otevírat diskuse ne téma ženy a věda. Na druhou stranu feministické epistemologie se svou kritikou konstrukce vědy jsou daleko hůře přijatelné pro širší okruh akademické i neakademické obce, protože věda má v našem symbolickém systému výsadní postavení, vymezuje se vůči ní, co je nevědecké a co je relevantní, nebo nerelevantní atd. Věda představuje jakýsi normativ, v rámci kterého a vůči kterému se vymezují relevantní vědecké (respektive nevědecké, či „pavědecké“ pro zdůraznění jejich problematičnosti) problémy. Na to, co bude do vědeckého zkoumání zahrnuto, co bude relevantní výzkumná otázka, neexistuje žádný jasně daný klíč, ale je to předmětem vyjednávání v akademickém prostředí.

Chtěly jsme ukázat, že velká část znalostí a předpokladů o ženách, o vědkyních a o tom, co se konstituuje jako vědění, co je přijímáno vědeckou komunitou jako relevantní a prokazatelná znalost, je často výsledkem omezenosti našeho myšlení, vědecké představitosti, sociálního strachu a strachu z mocenských, a tudíž politických změn. Pochopitelně je též výsledkem vztahů, lokací, kontextů a podpory ze strany dalších aktérů, že je to proces spíše než výsledek. Genderové zkoumání vědy a toho, jak se věda dělá, je do té míry „nové“, do té míry nepřijatelné pro stávající mocenské struktury ve vědě, že stále není možné zmobilizovat dostatek podpory, aby se tento typ zkoumání – a to nejen z genderového hlediska – stal podporovanou součástí vědeckého zkoumání, vědecké průpravy mladých lidí a kontinuální socializace vědců a vědkyň. Chtěly jsme ukázat, že tázání se po tom, jak je znalost organizována (např. z genderového hlediska) je mnohem zajímavější, než vědecký život založený na přijatých a nezkoumaných „pravdách“, i to, že tento typ tázání je naprosto bezpodmínečný,

pokud má být věda „vědecká“, pokud má věda odpovídat na podněty, které přicházejí ze společnosti, a pokud chceme dojít lepšího pochopení toho, jak vlastně jako vědci a vědkyně na produkci vědění participujeme.

Tato východiska poukazují na to, že nevidíme rozdíl mezi angažovaností a objektivní produkcí vědění, neboť se domníváme, že každá znalost je angažovaná – sociálně, ekonomicky, mocensky. Obvinění z iracionality nebo nedostatečné metodologické pracovitosti mohou často být pouze obranným mechanismem toho, jehož znalost by měla být novou znalostí zpochybněna. Vědecká pravda se totiž stává pravdou až v okamžiku, kdy je jako taková přijímána vědeckou komunitou a jejími podpůrnými nástroji (vědeckými časopisy, grantovými agenturami či politickými strukturami). Z tohoto důvodu se domníváme, že je nutné otevřít výše uvedené „černé skříňky“ týkající se postavení žen ve vědě a genderových otázek ve výzkumných projektech, protože ticha a absence často poukazují na hranice, schopnost mobilizace a otevřenost ptát se nově.

Tázání, jestli a jak by se věda změnila, pokud by v ní bylo více žen, nemá valného smyslu, dokud se to nestane. Nicméně se domníváme, že větší podíl žen v grantových agenturách, na místech, kde se dělají rozhodnutí o směřování vědní politiky a výzkumných prioritách a ve vedení výzkumných ústavů není důležité pouze z hlediska naplnění rovných práv žen na seberealizaci, ale právě i z toho hlediska, že odpovědi i otázky, které věda bude produkovat, mohou být jiné a mohou brát v potaz zkušenost, která je zatím ve vědě a ve výzkumných otázkách opomíjena. Pokud se ale chvíli budeme ubírat tímto směrem a budeme se ptát, co by se stalo, kdyby se zastoupení žen ve vědě skutečně dramaticky zvýšilo, ukazuje se nám jako naprosto klíčová otázka, jak by se věda vlastně změnila. Vyšší participace žen na produkci vědění totiž nemusí absolutně znamenat produkci feministicky informované znalosti. Jak by se tedy vyvinuly argumenty feministických kritiček a kritiků vědy, když jedním z hlavních a nejvíce přijímaných argumentů je dnes právě nutnost zvýšit zastoupení žen ve vědě? Statistická vyrovnanost totiž nemusí nutně přinést změnu v tom, jak a na základě jakých hodnot poznáváme. Tato otázka se velice úzce pojí s problémem oficiální podpory genderového mainstreamingu, který může být slepý z hlediska feministické produkce vědění. Zvýšení počtu žen na produkci vědění, přestože nepochybně ke kvalitativním změnám povede, nemusí přinést změnu, o níž se snaží feministické epistemologie. To nás dovádí k otázce, co by se stalo v takovém případě s konceptem genderové nerovnosti a genderového systému jako takového. Z hlediska procesu změny, o nějž se v našich

aktivitách snažíme, bude nadále zásadní tento rozdíl mezi ženským a feministickým činit a kriticky reflektovat na změny v jazyce, k nimž zvyšující se zastoupení žen ve vědě povede, a podílet se na jeho utváření.

Poznámky

¹ Genderový mainstreaming znamená „prostoupení“ hlediska vyrovnávání příležitostí pro muže a ženy všemi koncepčními a rozhodovacími procesy ve všech jejich fázích, včetně plánování, provádění a vyhodnocování. Před přijetím jakéhokoli rozhodnutí je nutné vyhodnotit dopad tohoto rozhodnutí na muže a na ženy (tzv. genderová analýza). Zjistí-li se, že jedno z pohlaví bude negativně ovlivněno, musí ten, kdo rozhodnutí přijímá, podniknout kroky k tomu, aby škodlivé účinky příslušného rozhodnutí odstranil nebo alespoň minimalizoval. Genderový mainstreaming byl přijat jako hlavní nástroj pro dosahování genderové rovnosti ve společnosti jak na úrovni EU, tak v České republice (vládní usnesení č. 456 z 9. května 2001).

² Pojem homosocialibilita byl zaveden v roce 1992 Witz a Savage a odkazuje k praktikám, jejichž prostřednictvím jsou ženy vylučovány z podílu na moci a přístup k moci je určován muži.

³ Viz např. Tallberg, T. (2003). *Networks, Organisations and Men: Concepts and Interrelations*. Swedish School of Economics and Business Administration, nebo Brooks A. a A. MacKinnon (eds.) (2001). *Gender and the Restructured University: Changing Management and Culture in Higher Education*. The Society for Research into Higher Education and Open University Press, či Davies. K. (2001). *Doing dominance and doing difference: Doctors, Nurses and gender*, Conference Paper 01/05 na <http://www.women-eu.de/start.htm> (Women in European universities).

⁴ V této souvislosti je zajímavé zmínit výzkum Margaret Murray [2000], která zkoumala ženy matematicky v USA, které získaly titul PhD. ve čtyřicátých a padesátých letech. Výzkum Murray ukazuje, že v době, kdy v USA existovaly oddělené ústavy terciálního vzdělávání, existovaly i old girls' networks, které fungovaly podobně jako ty mužské. Docházelo sice k tomu, že ženy nacházely pozice spíše na ženských vysokých školách a univerzitách, kde byl důraz kladen na výuku spíše než na výzkum, nicméně jde o velice důležitý poznatek z hlediska procesu koedukace těchto ústavů. Protože zastoupení žen zůstalo marginální, zejména v důsledku negativního konzervativního vývoje po druhé světové válce, došlo k tomu, že ženské sítě zmizely, zatímco mužské posílily v souvislosti s několikanásobných

zvýšením počtu nových vysokých škol a univerzit v USA a expanzí fakult.

⁵ V dokumentu *Femmes de Tête* francouzského kanálu ARTE obě autorky uvádějí, že tento výzkum a jeho publikace, přestože jde o revoluční vhled do diskriminační praktik ve vědeckých institucích, zapříčinily konec jejich vědecké kariéry právě kvůli jeho výsledkům. Jak svorně uvádějí, naštěstí mají obě fungující lékařskou praxi, nicméně další dvě velice úspěšné vědkyně byly „potrestány“ vědeckou komunitou za to, že ukázaly na problematičnost stávajících praktik z genderového hlediska.

⁶ Tento proud byl v teorii stanoviska dominantní v raných fázích této teorie, na konci 80. a zejména v 90. letech došlo k odklonu od tohoto čistě esencialistického přístupu.

Literatura

- Brooks A. a A. MacKinnon (eds.) (2001). *Gender and the Restructured University: Changing Management and Culture in Higher Education*. The Society for Research into Higher Education and Open University Press
- Davies. K. (2001). *Doing Dominance and Doing Difference: Doctors, Nurses and Gender*. Conference Paper 01/05 na <http://www.women-eu.de/start.htm> (Women in European Universities).
- Fox Keller E. (1985). *Reflections on Gender and Science*. Yale University Press, New Haven and London.
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Latour, B. (1987). *Science in Action*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- LeFeuvre, N. *Analysing Women's Access to Professional Occupations*. Conference paper 01/06 na <http://www.women-eu.de/start.htm> (Women in European Universities).
- Millen, D. (1997). ‚Some Methodological and Epistemological Issues Raised by Doing Feminist Research on Non-Feminist Women‘. *Sociological Research Online*, vol. 2, no. 3, published at <http://www.socresonline.org.uk/2/3/3.html#witz1992>, received: 30/4/97, accepted: 30/9/97, published: 30/9/97, downloaded: 6/2/2004.
- Murray, M. A. (2000). *Women Becoming Mathematicians: Creating a Professional Identity in Post-World II America*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

- Tallberg, T. (2003). *Networks, Organisations and Men: Concepts and Interrelations*. Swedish School of Economics and Business Administration.
- Tinková, D. (2003). „Přirozený řád“ a ideologie oddělených sfér. příspěvek k otázce konstruování „přirozené role ženy“ v pozdně osvícenské vědě in *Kontext: časopis pro gender a vědu*, 3-4/2003, str. 1-17.
- Witz, A. and M. Savage (1992). *Theoretical Introduction: The Gender of Organizations* In Savage, M. a A. Witz (eds.). *Gender and Bureaucracy*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Wold, A. a Ch. Weneras. (1997). „Nepotism and Sexism in Peer Review“. *Nature* 387:341-343.
- Tanesini, A. (1999). *An Introduction to Feminist Epistemologies*. Oxford: Blackwell Publishers.